

Valastyán Tamás
KRITIKUS VISZONYOK
Kardos Andrásról

1. Rubin-váza

A kritikus életében és működésében a viszonyok, vonatkozások hálója teremti meg a megformálás lehetőségterét. Jóllehet a kritikátörténetben szinte mindig vita tárgyát képezte, hogy ezekre a viszonyokra (az olvasott könyvekkel, egyáltalán a befogadott műalkotásokkal, az élet éppen szenzualizált mozzanatával) önmagát zárójelezve vagy épp kinagyítva reagáljon-e a kritikus, a viszonyítás módja, azaz a reflexió természete valamiképp mindig is a megszólalás alapját jelentette. Kardos András kritikusi tevékenységében ezek a viszonyok *par excellence* formálódnak meg, hiszen munkáiban két téma különösen élesen és vissza-visszatérően jelenik meg, az apa–fiú-viszony és a barátság problémája. Az elsőben – ha formalizálni szeretnénk a viszony, viszonyítás létmódját – voltaképpen egy vertikális struktúráról van szó, a másodikban egy horizontálisról. Persze ha mindenképpen formát vagy metaforát szeretnénk találni e viszonylatokra és vonatkozásokra, akkor elég belelapoznunk Kardos *Kritikus apák* című könyvének *Praescriptum*ába, ahol éppenséggel a tükör heterotópiája válik az apa–fiú-viszony képi megfelelőjévé, helyesebben a Rubin-váza, amely ha így nézem, váza, ha úgy, két egymás felé forduló arcél (s persze – mint rögtön látni fogjuk – ez lehet a barátság metaforája is). Helyesebben nem is *így...* vagy *úgy...*, hanem ha egyáltalán nézem, egyszerre tűnik fel másképpen a forma:

Az apafomák, látenszen persze, mindig magukban hordozzák az optikai csalódás alapábráját, a Rubin-vázát, melyet a *Fövenyórában* Danilo Kiš be is másolt regénye prologusába [...] Benne rejlik az ábra az aparegényekben, s éppen a forma sikere vagy sikertelensége, hogy benne érezzük-e, vagy csupán kívülről látjuk bele (Kardos 2008, p. 11).

S hogy a barátság alapformájaként is olvasható a tükörszerűen egymásba forduló „csalóka” ábra, annak relevanciáját illetően Kardos nagyszabású tanulmánya, a *Pilinszky esernyője* bevezető megfontolásaiból idézve tudunk utánajárni. Arisztotelész etikai megfontolásait citálva írja:

„Mint midőn ha saját arcunkat akarjuk megnézni, tükörbe tekintünk, hogy lássuk, ugyanúgy, midőn megismerni kívánjuk önmagunkat, a barátunkra tekintve ismerjük meg. A barát ugyanis, mint mondtuk, második énünk.” Ez szintén feltűnik a másik két *Etikában* is. A barát „második Héraklész” kíván lenni, azaz önmagunk érzékelése és

barátunk megismerése „szükségképpen azonos”. A barát az erényes ember másik énje, tükre (Kardos 2013, pp. 162-163).¹

A következőkben főképp ez utóbbit, tehát a baráti viszonyokat jellemezve próbálnék meg pár epizódot felvillantani, elmesélni Kardos kritikusi pályájáról. De először vázoljuk fel e kritikusi működés kontextusát, amelynek alakulásában két mozzanat, a szerkesztői tevékenység és a tanári attitűd is nagy szerepet játszik.

2. A parabázis formája

Abban a személyiségben, aki Kardos András kritikáiban élénk lép, s akit egyetemi előadásain és szemináriumain megismerhettünk, a szenvedély, a rajongás képessége és a józan ész, a kifinomult ízlés szignifikánsan keveredik egymással. Aki ismeri Andrást, aki egyszer úgy isten igazából elbeszélgetett vele, vagy uram bocsá, nem volt rest beleolvasni kritikái szövegeibe, netán látogatta egyetemi óráit, annak a szenvedély, az entuziazmus, valamint a józan, kifinomult ízlés *együttes* felemlegetése szinte magától értetődik. Ám mint ismeretes, a pátosz vagy passio és a józanság ritkán szoktak kéz a kézben haladni azokon az utakon, ahol a megismerés vagy az ítélkezés finom műveleteinek elvégzése révén araszolunk előre vagy ki tudja, merre, hova. A rajongó hajlamos olyan helyeken is letérni a módszeresség pályáiról, ahol a józan kifinomultság óva int a hirtelen elhatározásból eredő rekurzió végzetes következményeitől. A szenvedélyes embert elragadják tapasztalatai és érzelmei, a józan, kifinomult embert, legkivált valamely mérték mentén, megindítják a látottak, olvasottak, tapasztaltak. Míg az előző folytonosan kilép a megformálás-megformálhatóság medréből, addig az utóbbit éppen az élteti, hogy benne marad(hat) abban a bizonyos mederben. Akkor mégis hogyan lehetséges egy olyan kritikusi magatartás, amely révén ez a két eltérő indíttatás termékeny belátások megfogalmazására hajlamosít, mi több, helyenként kifejezetten revelatív megoldásokat tesz lehetővé? S persze ehhez megint csak hozzátehetném azt, hogy András az egyetemi kurzusain egyként tanúsított mértéktartást a fogalmi pontosság, az ízlésitélet terén, illetve rajongást éppen aktuális témája iránt, lett légyen szó akár Shakespeare drámáiról, Kierkegaard *Vagy-vagyjáról*, Lukács esztétikájáról vagy épp Kant vagy Nietzsche filozófiájáról.

David Hume történetesen, azt gondolom, rámutat egy olyan konstellációra, ahol a rajongó szenvedély és a józan ízlésitélet, legalábbis közös kontúrokat képesek felvenni. Mint írja: „a finom ízlésnek és a szenvedélyességnek ugyanaz a következménye: mind boldogságunk, mind nyomorúságunk terét kitágítják, s érzékennyé tesznek bennünket a mások előtt rejtve maradó fájdalokra és örömökre is.” (Hume 1992, p. 20) Ebben a mondattöredékben a *kitágított tér* fogalmára hívnám fel a figyelmet. A látás, érzékelés, egyáltalán a kritikai olvasás tapasztalatának terét képes tehát a szenvedély és a finom ízlés kitágítani. Vagy éppen egy óra

¹ A hivatkozott Arisztotelész-gondolat helye: Arisztotelész 1975, 121 3b.

megtartásának, levezetésének menetét, ritmusát tudják árnyalni, telíteni. A kritikai olvasás terének ily módon elének kerülő kitágított mivolta, azt gondolom, Kardosnál egyedülálló a magyar kritikai diskurzusban. Az igazán különös tehát, hogy miképp formálódik meg a kritikai ítélet lehetőségterének eme kitágulása Kardos András szövegeiben. S hogy mindezt a tágasságot hogyan tudta megteremteni az óráin is. A szenvedélynek és a józanágnak ez a közössége, egyre gazdagabban növekedő kontúrvonala még akkor is figyelemre méltó, ha Hume maga persze szükségesnek tartja a köztük lévő megkülönböztetést:

Azt hiszem azonban, mindenki egyetért velem abban, hogy e hasonlóság ellenére a finom ízlés legalább annyira kívánatos és ápolandó, mint amennyire a szenvedélyesség sajnálatos és – ha lehetséges – orvoslandó. Életünk szerencsés vagy szerencsétlen fordulatait nem nagyon tudjuk befolyásolni, azt azonban mi döntjük el, hogy milyen könyveket olvasunk, hogyan szórakozunk és milyen társaságba járunk. (Uo.)

Engedtessek meg nekem, hogy ezennel ne értsek egyet Hume-mal. Nem pusztán azért, mert a kritikus sokszor egyáltalán nem maga dönti el, hogy milyen könyveket olvasson, még akkor sem, ha alkalom adtán lehetősége van arra s módjában áll, hogy maga válasszon – nem beszélve az egyetemi órák kötött, persze nem kevés szabadságot megengedő tanrendjéről –, hanem legfőképp azért, mert ha a szenvedélyt elválasztjuk a józan észről, akkor éppen azt az elevevényt sorvasztjuk el, amely a kettejük összjátéka révén születő s alakuló kritikai tér tágítását teszi lehetővé. Persze eme kritikai játéktérben minden öblösítő-szélesítő mozzanat különös veszélyeket rejt magában. Nem pusztán arról van szó – ha már a hume-i fordulatokat a kritikai magatartásra applikáltam –, hogy a kritikus boldogságának és nyomorúságának a tere kizárólag a mű, valamely műalkotás által tágítható, hogy tehát bármilyen élet- vagy formaprobléma csakis a művön keresztül átszűrve, a mű által kikérdezetten releváns, és a kritikus „fokozott érzékenysége” „a mások előtt rejtve maradó fájdalmakra és örömökre is” a műalkotás révén transzparentálva, tehát nem azon kívül vagy rajta túl érhet el az olvasókhoz.²

Azért sem pusztán erről van szó, mert ha valaki kritikussá válik – vagy arra ragadtatja magát, hogy ne tartson unalmas órákat, hanem felvállalva személyiségét, magával ragadja hallgatóit és persze izgalmas könyveket szerkesszen és adjon ki –, akkor ezekkel a játékszabályokkal, *mutatis mutandis* meglévő elvekkkel jó esetben tisztában van, s ezeken belül próbálja a legjobbakat kihozni magából. A veszély, a kockázat forrása leginkább abban rejlik, hogy ehhez a művön keresztül kivilágító

² Persze András sokrétű munkájára fókuszálva az eddig említetteken kívül a szerkesztői, editorialis, kultúraszervezői tevékenységét is meg kell említeni. Több éven át szerkesztette a *Hiány*, a *Gond* című folyóiratokat, alapműveket jelentetett meg az Ictus, a Gond-Cura Alapítvány, a Palatinus kiadók szerkesztőjeként. A tudományos könyvek digitalizálásának szükségességét szinte az elsők között ismerte fel, s tett ezért úttörőnek számító lépéseket.

formaproblémához, ennek kezeléséhez, adott esetben módosításához, tágításához hogyan viszonyul a kritikus. Egészen pontosan, milyen arányban járul hozzá ehhez a kritikai transzparenciához, milyen feltételeket ír alá a nevével. Vannak, akik a tudományosabb stílust részesítik előnyben ezen kritikai (ön)reflexió során, mások az esszéisztikus viszonyulás mellett döntenek, egyesek a már meglévő vagy másoktól kölcsönzött fogalmaikban bízhatnak, megint mások az impresszióikat írják körül írásaikban stb. stb. Kardos nem rejti és soha nem is rejtette véka alá vonzódását a tiszta fogalmiság révén szereshető kritikai tapasztalat s annak reflexiója iránt, míg fokozott érzékenysége a mások előtt rejtve maradó fájdalmakra és örömökre sokszor olyan diszpozíciót és megfogalmazást enged megjelenni a tiszta fogalmiság reflexivitásától nem függetlenül, ám ahhoz képest alteráló módon a szövegeiben, mely közelebb áll az ihletettséghez, az entuziazmushoz, mint valamely mérce megkövetelte józansághoz.

Nekem elsősorban az a szimpatikus Kardos kritikáiban – és hallgatójaként már az óráin is ez nyűgözött le –, hogy ezeket a veszélyeket, kockázatokat mindig nyíltan felvállalva vág neki az éppen soron következő feladatainak. Hogy Gadamer szép megfogalmazásával éljek, Kardos mindig „kimerészkedik a bizonytalanba” (Gadamer 2003, p. 101), soha nem a biztos, már bejárt utakat választja. Írásainak topográfiája éppen ezért is oly gazdag a kitérőkben, kartográfiai allúziókat mozgósítva, számos, a térképen jelöletlen rejtékút vezet az éppen adott mű vagy probléma megértését, értelmezését reveláló ötlettől az interpretandumhoz. Ám kalandja során mintha a kritikus sokszor olyan helyekre is ellátogatna, olyan momentumokat is felvonultatna, olyan szempontokra is tekintettel lenne, amelyek a kikérdezett-megtapasztalt interpretandum felől irrelevánsnak tűnnek. Ezáltal mintha e helyek, mozzanatok, szempontok *túlságosak* lennének, a pleonazmus retorikai alakzatához hasonlatosan halmozna magukat, termelnék önnön feleslegüket. Csakhogy erről a feleslegről vagy szempont-halmozásról, illetve ennek topográfiai szórtságáról rendre kiderül, hogy mégiscsak maga az interpretandum hívja elő a szükségességét, egészen pontosan az derül ki, hogy a megértett-kikérdezett fenomén (műalkotás vagy valamely problematizáció) körüli, általi kontextus, vonatkozás mily kevésbé egyöntetű, még a leginkább konszenzuálisnak vélt vagy hitt tényezőről is bebizonyosodik indirekte és/vagy inkluzíve, hogy éppen nem alapvető, éppenséggel mindenféle alapot szétvető mozgást involvál. Azaz Kardos a parabázis nem veszélytelen, ám mindenképpen termékeny és innovatív eljárását követi. Egyáltalán nem direkt módon, és ez szerintem fontos. Az aktuális kritikai tárgya (vagy órai anyaga) körüli tereprendezés révén éri (érte) mindezt el.

3. A barátságról

Kardos András kritikáit és tanulmányait olvasva számomra az a legizgalmasabb, ahogyan elkezdődik megközelíteni éppen olvasott vagy a megfontolás során konstruálódó tárgyát (legyen az egy konkrét könyv vagy valamely esztétikai, etikai, filozófiai probléma). Soha nem tesz úgy az írásaiban, mintha már tudna valamit azt

megelőzően, hogy elkezdte írni a szöveget. Legtöbbször tudniillik színre viszi mindazt a dilemmázást, tipródást és igyekezetet, ahogyan nyilván munkált benne már az írást megelőzően is a téma. És e dilemmázás során találja meg azt a módszert, perspektívát, amely a leginkább adekvátnak tűnik aktuális tárgya legpontosabb jellemzésére. Mivel azonban tökéletes és egyértelmű kritikus szempontrendszer nem létezik, maga a megközelítés sokszor tétovának tűnő folyamata válik a kritikus feladatának keretfeltételévé.³ Ebből retorikailag két dolog mindenképpen következik. Az egyik az, hogy sokszor pleonasztikusnak tűnik az érvelés, a másik pedig, hogy parabázisként lepleződik le számos alapvetőnek hitt vagy titulált szempont vagy fogalom. Persze a pleonazmusról azért az is kiderül, hogy lényegi funkciója van a kritika egészének alakításában, a parabázisról pedig rendre bebizonyosodik, hogy igenis plasztikusan képes telíteni az érvelés menetét.

Ilyen konfigurációban elrendezett, azaz András által már régóta pleonasztikusan körül-kalandozott és parabázisként leleplezett, elérhetetlenként megragadott fenomén az apa–fiú-viszony és a barátság. Azt gondolom, hogy Kardos kritikai művében az apa–fiú-viszony és a barátság együvé tartoznak, egymás nélkül aligha lehet értelmezni őket. Időnként az egyik a másik elé tolul, máskor értelmezik, illetve megint máskor helyettesítik egymást. A barátság Andrásnál mint kritikusnál nem önmagában releváns, hanem mindig kontextuálisan kerül elő: hol a Budapesti Iskola tagjainak kapcsán, hol valamely etikai probléma örvén, vagy éppen egy műalkotás értelmezése során. Egyik alkalommal egy igazán jó barátot, Angyalosi Gergelyt köszöntve gondolkodott el Kardos András és írt egy esszét a barátságról *Pilinszky esernyője* címmel. Ebben a tanulmányában legalább öt tematizációt játékba lendítve, öt, egymástól jól elkülöníthető szempont mentén kibontakoztatott problematizáció révén tágítja ki Kardos a barátságról szóló elgondolásának terét. Egy fogalomtörténeti, egy etikai, egy irodalomszociológiai, egy poétikai és egy kifejezetten műelemzési szempont szerinti kritikai réteget ütköztet egymásnak, s ezen gyűrődéseknek a topográfiai elrendeződése adja ki végül a barátságról gondoltak kontúrját.

A fogalomtörténeti szempont mentén Kardos minuciózusan mutatja be a barátság „filozófiai kalandját”, azaz hogy miként vált a közemberi erényből, vagyis egyfajta politikai közösséget konstituáló aktivitásból magánemberi entitássá, hogyan domborodik ki a történeti és tematikus átalakulás során a barátság személyessége. Ezzel a perszonális jelleggel azonban megszületik a differenciált barátságok (Simmel) megannyi formája, beindul a felforgatások, átértékelődések, cserefolyamatok szakadatlan történése, egyre inkább felszínre kerülnek az emberi kapcsolatokban „egymás hegyes szögletei és durva élei” (Montaigne). Önmagunkat és egymás lényét „vélemények és hangulatok változó szférájának” (Nietzsche)

³ Egyebek mellett ezért is lehetséges, hogy Kardos olyannyira nyitott „a művek belső dinamikájára”, és hogy kritikáiban legtöbbször plasztikusan képes olyan diszpozíciót találni és felvenni, amely révén releváns, izgalmas, a mainstreamtől sokszor eltérő olvasat születik. Ezáltal a kritikus „a maguk egyediségében és esztétikai szempontokat érvényesítve próbálja leírni a művek belső dinamikáját” (Angyalosi 2015, p. 246).

tekintjük, de ezzel már szövődni is kezd az etikai szál András okfejtésében, amely szál Simmel nyomán valamiféle paradoxonhoz, pontosabban a másik megértése „egyediségének és a tudás általánosságának antinómiájához” vezet (Kardos 2013, p. 167). Simone Weil nyomán meg éppen egy ellenkező irányt vesz eme etikai szál-szövődés, mint misztikus *communio* jelenik meg, melyet egy „természetfölötti egység”, az embernek saját magában és a másokban megőrződő tulajdonsága, a „szabad beleegyezés képessége” legitimál (uo.). Ez a Weil-utalás hivatott előkészíteni Pilinszky János barátságról vallott gondolatait, melyek megalapozzák az esszé voltaképpeni tárgyát, Pilinszky és Rubin Szilárd barátságát.

Merthogy a cím – *Pilinszky esernyője* – alapján úgy is olvasható az egész tanulmány, mint hogyha Kardos, a kritikus azt intencionálná, hogy a barátság egyfajta szerzői közeg, amely a költőt is inspirálja, és Rubin művei, kivált a *Csirkejáték*, a Pilinszkyvel való barátságának a védernyője alatt, annak kvázi biztonságában születnek. Ezért tűnik szükségesnek Kardos számára a kettejük irodalomszociológiailag releváns és érdekes kapcsolatát is bemutatni, a harmadik barátot, Galsai Pongrácot megidézve. Ez a kettős-hármas barátság aztán Rubin *Római Egyes* című regényében konfigurálódik többek között, hiszen mind Pilinszky, mind Galsai megírja hármójuk viszonyát. Kardos ennek a regénynek bizonyos momentumait emeli ki és veszi górcső alá. Itt Pilinszky mint Martinszky László, sikeres költő szerepel. Szóval innen nézve a barátság filozófiai fogalma körüli történeti kalandozás mintha valóban redundáns lenne. Ám annál indokoltabb az úgymond, poétikai szempont interpretációba lendítése. Ez Pilinszky *Elég* című versének invenciózus elemzését jelenti, legfőképp pedig annak a módozatnak a bemutatását, ahogyan két ember egymás magányában „elég” egymás számára, egyszerű mindennapi mozdulataik keresetlensége, jelenlétük elegendő ahhoz, hogy a létezés ígéretét visszanyerjék, hogy egyáltalán lehessenek. Ha ekkora a tét, mondhatnánk, akkor e perspektívából viszont mintha a két ember, Pilinszky János és Rubin Szilárd irodalomszociológiailag esetleges személyének megvilágítása tűnne aránytalannak, s bizony a fent redundánsnak alított évezredes filozófiai kalandozás felvázolása mutatkozik arányosnak, merthogy ennek során Kardos a barátság „transzcendens módon *világképző*” erejét, a szabadságnak és megváltásnak a barátság teremtő érzésében együvé kerülő és ott egyfajta isteni szeretetben átlényegülő jellegét emeli ki.

A különböző konfigurációban átlényegülő magatartásnak, a barátságnak szentelt regényből, Rubin Szilárd *Római Egyes* című művéből – ez képezi a voltaképpeni műelemzés tárgyát – egyetlen dologra utalnék, helyesebben olyasmire fókuszállok, amit Kardos elemzése fokozott kritikus érzékenységének köszönhetően is felnagyít, ez pedig a kavics motívum. A regénybeli két barát, Martinszky/Pilinszky és Rostás/Rubin barátságának szimbóluma a kavics. Benne mindaz allegorizálódik, amit az értelmezés e pontjáig befogadói figyelmünk megtarthatott: a személyes és az általános feszültsége, a létezés távlati ígéretének jelenné formálása, hiszen a kavics a maga egyediségével felidézheti a személyest, de mint egy folyó vagy a tenger formálta létező, hordozza a távlatosságot, a szabadság elérésének lehetőségét.

Mindemellett a magány elementáris élményét, létmódját is megjeleníti: a kavicsban elénk kerülő vonatkozás eme sűrű formáját mind Pilinszky, mind Rubin szépen megírja a kavics világhoz való viszonyát metonimikusan felszabadítva. E helyt most nincs mód és idő, hogy kitérjünk arra, hogy a Rubin-regényben egyébként előkerülő s kommentált, az *Egy szenvedély margójára* című Pilinszky-versben megtalált és elhajtott kő és a szív kapcsolata, valamint a *Római Egyesben* előforduló kavics/kagyló és az igazságnak (még pontosabban az igazság óceánjának) a viszonya hogyan értelmezik egymást, pusztán jelezni szeretném ezt a reflektált vonatkozást. Annál is inkább, mert András elemzésének mindez kruciális pontja, hiszen (többek között) innen nézve látható be a két ember magányának mint barátságuk elemi formájának traumatikus sors története, egyfelől „a neurózisig fokozott szenvedély”, másfelől a végletekig vitt pontosság összeszövődési kísérlete (Kardos 2013, p. 186., 188).

Kardos szövegei egyébként retorikusan is színre viszik a fentiekben pleonazmus és parabázis együtteseként megnevezett kritikus magatartás jeleit. A többféle és több felé elágazás dramaturgiáját, az elhagyott gondolatmenet egy korábbi pontjára visszatalálás színes topográfiáját az ilyen és ezekhez hasonló fordulatok, kritikus el- s kiszólások jelölik: „erre még visszatérünk”, „utánajárunk”, „megint kérdezem”, „Itt meg kell törnöm a szöveget” [mármint egy szöveg idézését – V. T.], „Álljunk meg tehát”, „Mielőtt rátérnék..., futólag látni kell”, „Mindjárt látni lehet..., de előbb fel kell villantani”, „olyan kapu [nyílik meg itt], amelyen most nem lépünk be” stb.

Azonban itt most nekem is meg kell állnom, hogy egy elágazó ösvényen vagy a főcsapáson időztem-e, mindegy is, amit még szeretnék hangsúlyozni, hogy az imént idézett fordulatok, kritikus megnyilvánulások a megértés vehemenciáját, az értelmezés szenvedélyét ugyanúgy hivatottak jelezni, mint a reveláció ígértét hordozó és a józan ízlésítéletekben formát találó pontosságot.

4. Egy dedikált könyv sorsáról

A közhelyessé idézett latin mondás szerint a könyveknek megvan a maguk sorsa. Ha valakinél a könyv és sors szavak valóban relevánsan összekapcsolódnak, hát Kardos András esetében minden bizonnyal így van. Nem csupán kritikus és tanári pályája alakulása miatt, amennyiben Terentianus Maurus elhíresült mondásának folytatását felidézve állíthatjuk, hogy a könyvek sorsát leginkább azzal alakíthatjuk, hogy (el)olvassuk őket, hanem szerkesztői és kiadói tevékenysége révén is: számtalan könyv sorsát maga is effektíve befolyásolta, már pusztán azzal, hogy kifürkészhetetlen és kalandos útjukra bocsátotta szeretett, akart, vágyott kincseit. Kardos azon igazi könyvberek közül való – hogy ezzel az egész habitusára igazán jellemző antonomáziával éljünk –, akiknek nemcsak habitusa és ethosza kötődik az írott kultúra eme darabjaihoz, hanem akiknek a pragmatikus, vagy inkább, hozzá illőbb szóval élve, fronétikus élete nőtt ki és táplálkozik a könyv létéből. Kardos minden gesztusa a könyvhöz mérhető, megformált élete is a könyv alakulásrendjéhez illeszkedik.

Ám azt is rögtön hozzá kell tenni mindehhez, hogy ez a szimbiotikus viszony sohasem volt súrlódásmentes. No nem csillapíthatatlan feszültségről vagy elrendezhetetlen ellentétéről van szó, még csak nem is teljesíthetetlen vágyak tovább már nem fokozható teljéről/hiányáról. Sőt, ezek a súrlódások tulajdonképpen apróságok miatt keletkeznek. Ha szórakozottságot mondanék, akkor sem lennék nagyon messze attól, amire most utalni szeretnék, de mégsem érzem jó, találó kifejezésnek ezt – a könyv és a sors találkozásának, vagy épp a könyvemberi sors alakulásának jellemzésekor András pályáján. Amit állítanék, az körülbelül olyasmi, hogy a forma gesztusa vagy a gesztus formája, amely Kardos könyvemberi magatartásának, létmódjának meghatározó faktora, valamint egy afféle apró diszproporcionális mozgás, amely e gesztustól elválaszthatatlan, szóval ezek együtt alkotják a „kardosandrisi” mentalitás lényegét (hogy elcsenjem számomra informatív email címéből a @ előtti meghatározást).

Egy jelentéktelennek tűnő epizódot említenék a fentiek alátámasztására. Történt, hogy *A keresés ritmusa* című könyvemet – mondhatom, legnagyobb örömömmre és meglepődésemre – ki szerették volna adni Andrásék a *Gond Gutenberg tér* című könyvsorozatában. Meg is jelent, és hálám jeléül egy dedikált példányt adtam Andrásnak. Ahogyan ilyenkor általában lenni szokott, kaptam néhány darabot a könyvből, mondjuk így, „személyes terjesztés”-re, hogy annak adhassak belőle, akinek szeretnék. Ám egyszer csak azon kaptam magam, hogy elfogytak a köteteim, pedig égető szükségét éreztem, hogy adjak még valakinek belőle. Így hát Andráshez fordultam és kértem tőle egy példányt. Kaptam is, és amint kinyitom, egy dedikációt kanyarítva az éppen kiszemelt „áldozatom” számára, látom, hogy nem más van a kezemben, mint az a könyv, amelyet Andrásnak dedikáltam. Otthon, gondolom, felkapott egy kötetet, s *éppen* azt, amelyet tőlem kapott, adta vissza nekem. A továbbiakban megpróbálom jellemezni, hogy miért gondolom ezt az epizódot mélyen „kardosandrisi”-nak.

Rögtön kiigazítanám az általam imént inszenált történetet. Merthogy András *nem adta vissza* nekem azt az ominózus példányt. *Mégis* visszakerült hozzám. Azt gondolom, erre az antagonisztikus együttállásra kell fókuszálnunk. Az esemény megtörténte s egyben éppen a megtörténést befolyásolhatatlan mozzanatra, ha tetszik, egy esemény egyszerre konzekvens és palinodikus mivoltára. András átadott nekem ugyan egyet az általa kiadott könyvemből, de mert a Neki dedikált példányról van szó, nem adhattam tovább senki másnak. A gesztus bezárult, pontosabban, ahogy a fiatal Lukács György mondaná, magába zárult, kiteljesedett – és mi más is lehetne egy gesztus életének és értékének a fokmérője, mint a beteljesedés –, persze a maga zavart vagy, megint csak Lukács szóhasználatával, paradox módján (vö. Lukács 1977, pp. 287-303). Ez a konzekvencia és palinódia valahogyan egyszerre játszanak közre ebben a történetben – azt eredményezvén, hogy az András számára dedikált könyvem, egy zavaros kerülőút vagy inkább rendetlen körforgás révén, nálam maradt.

Persze vissza is adhattam volna, sőt, vissza is adhatnám neki a kötetemet, jelezvén, hogy félreértés történt, egy apró tévedés, ez a Te könyved, kedves András.

Ám ezzel az ő fenségesen tiszta, mégis paradox módon ironikus gesztusát zúznám szét, amit egyáltalán nem szeretnék. Ilyesmi, mármint ami a dedikált könyvvel esett meg Kardos révén, szóval ilyesmi megtörténik/megtörténhet, akarni, szándékolni nem lehet. (Illetve dehogyne, de akkor feltehetően nem írnám meg ezt a szöveget, mert az az esemény *nagyon nem* „kardosandrisi” lenne.) De éppen mert másnak szerettem volna adni azt a könyvet, nos innen nézve mindez az ajándékozott könyv sorsának, a dedikálás gyakorlatának palinódiája is egyben. Ugyanis mégsem adhatom oda azt a könyvet, *András könyvét* senki másnak. Mert mi is a dedikálás voltaképpen? Egy bevésés, minden kedvessége ellenére az ajándékozás gesztusának merevvé tétele, egy könyv kisajátítása a Másik számára, bizonyos értelemben szelíd (vagy olykor nagyon is direkt) erőszaktétel. András azzal, hogy indirekte visszajuttatta hozzám a neki dedikált könyvemet, ezt az erőszaktételt tette zárójelbe, a dedikálás gesztusát zökkentette ki merevségéből, vagy ahogyan megint csak a fiatal Lukács mondaná, nem tartotta fenn „a gesztus merev biztonságát” (Lukács 1977, p. 299).

András 2004-es könyvében, *A véletlen tekintetben* van egy önértelmező momentum, melyet a cím is jelöl, mégpedig a véletlen. Ahogyan ő írja és használja, azaz kurziválva a szóban a *véletet*, lesz ez a kifejezés a saját gesztusfelfogásának s - gyakorlatának, kritikai írásművészetének és életfelfogásának ismertetőjele. A véletlen ebben az applikációban katakrézissé válik: részint az esetlegesség esszenciája (ha van neki egyáltalán ilyenje), részint mindenfajta esszencializálódás visszavonása. A *véletlen* – miként Kardos utal rá Karinthyt idézve utolsó *Hiánylevelében*, egyben könyve fülszövegében 2004. július 20-án – egyszerre hordozza magában a szükségest és az esetlegest. S éppen ettől az *egyszerré-től*, a folyamatosan eltolódó, ismétlődő s újra-konfigurálódó szinkronitástól válik olyan izgalmassá a véletlen. Hogy mindig már kibillenti a *véletet*, azaz a szükségszerűt, egyben folyton készen áll a szükségszerű bekövetkeztére. Véletlenül került tehát vissza hozzám Andrástól a neki dedikált könyvem?

Nos, ha erre a kérdésre nem akarunk elhamarkodottan válaszolni, a következőket kellene megfontolni. Ha rögtön igennel válaszolnék, akkor lezárnám a véletlen szó játékerének katakretikus gazdagságát, holott éppen megnyitni szeretnénk azt. Ha rávágom a nemet, akkor meg egyszerűen kizárom magunkat a játékból, egy más szintre áthelyezve a mozgásokat s érdekeltségeket. A következőt javaslom hát (magamnak és magunknak): a véletlenben tételezzük (fel) a gesztus formájának és a félreértés eseményének amúgy persze megint csak a fiatal Lukácstól származtatott találkozását. Ily módon a gesztus végérvényességét, „megmerevedett örökkévalóságát” (Lukács 1977, p. 288) és a félreértés gazdag mozgékonyosságát, iróniáját elegyítenénk, a pillanat abszolútumát vagy az abszolút pillanatot az idő szituativitásával hoznánk összhangba. Kibillentenénk önmagából a mozdulatlant, illetve magát a kibillenthetőséget formálnánk meg.

Nem mondom persze, hogy nem lepődtem meg, mikor kézhez kaptam és fellapoztam a szűznek hitt, de a dedikációval valamiképp már megrontott könyvet. A kötetem immár nem lehet másé, csak Andrásé. Holott éppen az ilyen abszolút

kisajátító, pertinens, pl. a dedikáció törvénye alá eső, annak engedelmeskedő mozgások ellenében, tulajdonképpen a bizonyossággal szemközt olvasunk és írunk. Olvasásaink és írásaink performatív eseményét Roland Barthes eme mondattöredéke jellemzi talán a leginkább: „Akárhogy is, mindig lesz egy arasznyi bizonytalanság...” (Barthes 1998, p. 75) Szükségképpen bizonytalanodtam el tehát, értettem félre András egyáltalán nem szándékolt gesztusát, hogy eljuttatta hozzám a neki dedikált könyvem. Ha biztos lettem volna abban, hogy tévedés történt, annak az érzéketlenségéről tettem volna tanúbizonyságot, aki nem tűri a logikátlanságot, olyan lettem volna, mint aki szégyenkezik az ellentmondás miatt. Pedig az ellentmondásokat, paradoxonokat éppen hogy felszabadítani igyekszünk minden egyes értelmező mozdulatunkkal, utaljanak ezek a mozdulatok egy szövegre, egy gesztusra vagy akár valamely eseményre.

Megint csak Barthes írja *A szöveg örömeiben*: „a könyv teszi az értelmet, az értelem teszi az életet” (Barthes 1998, p. 96). Kardos meg majd’ harminc év értelmezéseit egybegyűjtő könyvének már idézett *Hiánylevél-fülszövegében* a következőképpen fogalmaz arspotikus tömörséggel: „Az élet minden kontingencia és vélet szülőhelye.” (Kardos 2004, fülszöveg) A könyv, értelem, élet sor rendeződéseit mindig megzavarja valami véletlen, kontingens mozzanat, esetünkben a dedikált donáció személyes szentségét (kevésbé patetikusan fogalmazva, egy társias ünnepi alkalmat, azaz a dedikált könyv átadását) egy restitutív gesztus iróniája. E „kardosandrisi” ironikus restitúció természetesen sem a könyvet, sem az értelmet, sem az életet nem kezdi ki, hanem pusztán azt lehetetleníti el, hogy a neki dedikált könyvem ott porosodjon valahol polca szegletén, vagy nyomorogjon egy könyvrakás alján. Nos, így lesz András véletlen mozdulata egy-szerű félreértésből fakadó ezer-értelmű gesztus.

5. „Titokzatos nehézség”

Amint ennek a szövegnek a befejezésén töprengtem, került a kezembe Jacques Derridának ugyancsak a Gutenberg tér sorozatban kiadott *Az idő adománya* című írása. Egy helyütt a szerző az ajándékozást mint az idő rendjébe valamiképp illeszkedő eseményt, egyszersmind a kauzalitások rendjét felforgató törést írja le. A szándék és az előreláthatatlanság, a feltétel és a feltétlenség egyszerre kell hogy működésbe lépjen az ajándék adódásakor, egyben ezen adódás elmesélésekor. A megtörténhető és az épp-így-történt meghatározhatatlan határának kijelölésekor az elbeszélés során. Nemcsak az ajándék, de a nyelv is megvonja magát mindenféle rendeződés elvétől.

Innen ered az a titokzatos nehézség, amely az ajándékozás eseményjellegeiben lakozik. Egyfelől véletlenre, találkozássra, valami akaratlanra, sőt tudattalanra vagy rendezetlenségre van szükség, másfelől pedig intencionális szabadságra, és még arra is,

hogyan ez a két feltétel egybeessék, egymással csodálatos módon és bájosan összhangba kerüljön (Derrida 2003, p. 180-181).

Nem akarnám feltétlenül az adás és elvétel ökonómiájába visszaírni András révén megessett történetemet a saját dedikált könyvemmel. Mert rögtön már az is kérdéses, hogy az én könyvemről van-e szó egyáltalán, hiszen nem lett-e az övé azzal, hogy neki dedikáltam, mennyire maradt az enyém is egyúttal, ráadásul azzal, hogy visszakerült hozzám, végérvényesen és kizárólag az enyém stb. S tulajdonképpen nem történt elvétel sem, legfeljebb András fosztotta meg önmagát akaratlanul és szándéktalanul a könyvemtől, helyesebben a dedikált példánytól. Pusztán jelezni szerettem volna itt, a lezárhatatlan végeken, mennyire képtelen vagyok lezárni, az ajándékozás mint cserefolyamat jövőjére apellálva, egykori tanárommal és kiadómmal csodálatos módon megtörtént és bájosan összhangtalan viszonyon alapuló történetemnek az elmesélését.

Felhasznált irodalom

- Angyalosi Gegely (2015). Pater noster in litteratura (Kardos András: Kritikus apák). In: Uő: *Rejtett fényforrások*. Budapest: Kijarat. 245–248.
- Arisztotelész (1975). Nagy etika. In: Uő: *Eudemoszi etika – Nagy etika*. Steiger Kornél ford. Budapest: Gondolat.
- Barthes, Roland (1998). A szöveg öröme. Mihancsik Zsófia ford. In: Uő: *A szöveg öröme*. Budapest: Osiris.
- Derrida Jacques (2003). *Az idő adománya*. Kicsák Lóránt ford. Budapest: Gond-Cura Alapítvány–Palatinus.
- Gadamer, Hans-Georg (2003). *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Bonyhai Gábor ford. Budapest: Osiris.
- Hume, David (1992). *A kifinomult izlésről és a szenvedélyességről*. In: *David Hume összes esszéi I*. Takács Péter ford. Budapest: Atlantisz. 19–22.
- Kardos András (2004). *A véletlen tekintet*. Budapest: Gond-Cura Alapítvány.
- Kardos András (2008). *Kritikus apák*. Debrecen: Alföld Alapítvány.
- Kardos András (2013). Pilinszky esernyője (Esszé a barátságról II.). In: Antal Éva, Valastyán Tamás (szerk.): *Kritikai mintázatok. Tanulmánykötet Angyalosi Gergely 60. születésnapjára*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Lukács György (1977). Søren Kierkegaard és Regine Olsen. In: Uő: *Ifjúkori művek (1902–1918)*. Budapest: Magvető. 287–303.